

Praxis avseende domares tjänsteansvar 2011-2018	1
Bakgrund	1
Målets avgörande.....	2
Bristfällig utformning av domskäl	2
Oriktig rättstillämpning.....	3
Handläggning	4
Oriktig rättstillämpning.....	4
Långsam handläggning.....	5
Saklighet, opartiskhet; jävsfrågor, m.m.	6
Frihetsberövande/tvångsåtgärder m.m.	7

Praxis avseende domares tjänsteansvar 2011-2018

Komplement till rapporten *God domarsed - Om tjänsteansvar och tillsyn*

Bakgrund

På uppdrag av regeringen tog Domstolsverket fram ett diskussionsmaterial om god domarsed som kan användas i självstudier, i utbildningar och i samtal i olika sammanhang. Materialet består i huvudsak av tre rapporter som är publicerade på Sveriges Domstolars intranät:

1. *God domarsed – Om Grundsatser och frågor*
2. *God domarsed – Om etik och ansvarstagande*
3. *God domarsed – Om tjänsteansvar och tillsyn*

Den tredje rapporten, *Om tjänsteansvar och tillsyn*, innefattar referat avseende rättstillämpning hos Högsta domstolen (HD), hovrätterna, Arbetsdomstolen (AD), Statens ansvarsnämnd (SAN), Justitieombudsmannen (JO) och Justitiekanslern (JK) från 1960-talet fram till 2011.

Domstolsverket och Domareförbundet har fört dialog om behovet av att gå igenom och sammanställa senare praxis. Domstolsverket har i denna skrift sammanställt referat av ett antal domar och beslut som meddelats av HD, SAN, JO, JK och AD under perioden 2011 - 2018. De allra flesta referat i denna skrift avser ärenden där JO har uttalat kritik mot en ordinarie domare.

Presentationen av de tre nämnda rapporterna och denna skrift sker digitalt på intranätet.

Målets avgörande

Bristfällig utformning av domskäl

JO har påpekat att redovisning av skälen för domsluten är själva kärnan i domargärningen, och att allvarliga brister i det avseendet riskerar att påverka förtroendet för domstolsarbetet negativt. Även SAN har skrivit utförligt vad som gäller för utformning av domskäl (se p. 27 med hänvisning till SAN:s beslut).

1. JO 2013/14 s. 72
Allvarlig kritik mot en domare för bristfällig utformning av domskälen i tre brottmålsdomar och för hanteringen av enskilda anspråk och beslag i en brottmålsdom. JO anförde att rådmannen i flera brottmålsdomar hade försummat att ordentligt redovisa skälen för domsluten.
2. JO 2013/14 s. 84
Kritik mot tre domare för underlåtenhet att ange skälen till ett förordnande om återbetalningsskyldighet för rättegångskostnader till staten. Vid huvudförhandlingen uppgav den tilltalade att han saknade inkomst och förmögenhet. Trots detta beslutade domstolen, utan någon motivering, om full återbetalningsskyldighet.
3. JO 2014/15 s. 318
JO granskade fem avgöranden från domstol och framförde kritik mot ansvariga domare med hänsyn till att domarna inte hade utformats i enlighet med lagen. JO anförde: ”Den som läser de fem domarna slås av att motiveringarna – de egentliga domskälen – i väsentliga delar är näst intill ordagrant likadana i de fem domarna. Motiveringarna saknar anknytning till de omständigheter som rätten har bedömt i målen och är helt enkelt redovisningar av lagtexten. Det är alltså fråga om sådana motiveringar som i kommentaren till FPL kallas för skenmotiveringar. Läsaren får uppfattningen att domsförslagen är skrivna av föredragande eller notarier före rättens förhandling och att domaren inte i nämnvärd utsträckning ändrat i det förslag som han eller hon har fått sig förelagt.”
4. JO 2015/16 s. 79
Kritik mot en domare för en bristfällig utformning av en tredskodom. I tredskodomen hade kärandens yrkande och åberopanden av de omständigheter som yrkandet grundades på redovisats genom hänvisning till en bilaga. Med hänsyn till innehållet i bilagan och övrigt material som behövde läsas tillsammans med bilagan, var det oklart vad domens rättskraft omfattade, och dessutom blev domen oöverskådlig och svårläst.
5. JO 2016/17 s. 64 och JO 2016/17 s. 66
JO kritiserade domarna för att domskälen var så knapphändiga att det inte gick att bedöma om domslutet var riktigt.
6. JO 2016/17 s. 69
JO kritiserade en domare för att denne i en dom hade redovisat skadeståndsyrkanden genom hänvisning till en 20-sidig bilaga som innehöll en stor mängd onödigt information. JO anförde att domens utformning stred mot regleringen i 30 kap. 5 § rättegångsbalken samt att domen i onödan innehöll integritetskänsliga uppgifter om målsäganden.

Oriktig rättstillämpning

JO har i ett flertal fall framfört kritik mot domare för att ha fattat beslut utan stöd i lag. I målet AD 2014 nr 5 prövade AD utrymmet att ålägga domare disciplinansvar för tjänsteförseelser, se p. 12 nedan.

7. SAN, beslut 2013-03-26

En domare meddelades disciplinpåföljd i form av varning enligt 14 och 15 §§ lagen (1994:260) om offentlig anställning då domaren hade beslutat om fortsatt psykiatrisk vård trots att förutsättningar för ett sådant beslut saknades.

8. JO 2014/15 s. 41

Kritik mot domare i ett vårdnadsfall för att utan lagstöd ha fattat interimistiskt beslut om verkställigheten av ett förordnande om var barnet skulle bo, att ha meddelat ett beslut om barnets rätt till umgänge med en förälder som var så opreciserat att det inte gick att verkställa, att ha meddelat två beslut om umgängesstöd som inte var begränsade i tiden trots att lagen föreskriver tidsbegränsning, att inte ha inhämtat yttranden från socialnämnden innan besluten om umgängesstöd fattades, att i ett av besluten angående umgängesstöd inte ha angett skälen för beslutet, att utan stöd i lagen ha meddelat förbud för en förälder att under viss tid ta kontakt med sitt barn, samt att utan lagstöd ha fattat beslut om flera detaljfrågor rörande barnet.

9. JO 2015/16 s. 62

Allvarlig kritik mot en domare som utan stöd i lag har beslutat om hemlig övervakning av elektronisk kommunikation.

10. JO 2015/16 s. 68

Kritik mot en domare för att en person dömdes för en gärning som han inte var åtalad för.

11. JO 2017/18 s. 61

JO framförde kritik mot två ansvariga domare för att domskälen i ett flertal domar stod i strid med omedelbarhetsprincipen i 17 kap. 2 § rättegångsbalken. JO anförde att domarna gav intryck av att vara grundade på mer än vad som hade förekommit vid huvudförhandlingarna.

12. AD 2014 nr 5

JK anmälde en domare till SAN och anförde att denne vid handläggning av ett adoptionsärendet hade åsidosatt sina skyldigheter i anställningen på ett sätt som ska föranleda disciplinpåföljd för tjänsteförseelse. SAN beslutade att inte ålägga domaren någon disciplinpåföljd. JK väckte talan mot domaren och yrkade att Arbetsdomstolen, med ändring av SAN:s beslut, skulle meddela en disciplinpåföljd i form av varning. AD fann att domaren hade brustit i sitt agerande men att det var fråga om ringa fel.

AD anförde om utrymmet att ålägga domare disciplinansvar för tjänsteförseelser följande: ”När det gäller utrymmet att ålägga domare disciplinansvar för tjänsteförseelser måste rättsskipningens grundlagsfästa självständighet beaktas (11 kap. 3 § regeringsformen). Disciplinpåföljder kan därför främst komma ifråga om en domare har begått formella fel vid handläggningen av mål eller ärenden. Om saken däremot mer handlar om t.ex. bevisvärdering eller ställningstaganden i rättsliga frågor, s.k. rättstillämpning, måste en betydande försiktighet iaktas med att meddela disciplinpåföljder. Detta är frågor som i första hand ska prövas av överrätt efter överklagande eller genom extraordinära rättsmedel. En domare som har meddelat ett avgörande i uppenbar strid med gällande rätt bör dock, beroende på omständigheterna i fallet, kunna åläggas disciplinpåföljd för tjänsteförseelse.”

Handläggning

Nedan refereras JO:s kritik mot handläggningen i olika situationer.

Oriktig rättstillämpning

13. JO 2013/14 s. 39

Kritik mot en domare med anledning av att han inte tillät ett antal kvinnor klädda i en traditionell dräkt som täckte kroppen och större delen av deras ansikte, dock inte ögonen, att närvara vid offentliga delar av en förhandling. I ärendet redogör JO för utgångspunkter för tillämpning av 5 kap. 9 § RB när det gäller möjligheten att ingripa mot någon som närvarar vid en rättegång på grund av de kläder denne bär. (Jmf JO 2007/08 s. 30, fråga om huvudbonad)

14. JO 2013/14 s. 95

Kritik mot en domare för hanteringen av åberopad bevisning i ett brottmål. Vid huvudförhandlingen ville personen åberopa innehållet i en dator som varit kopplad till cykeln för att visa att personen hade stannat vid stoppskylten. Domaren förbjöd detta med hänvisning till säkerhetsskäl, och personen lämnade då i stället in utskrifter. I beslutet kritiserades domaren för att inte ha klargjort om personen ville vidhålla att innehållet i cykeldatorn skulle förbringas på annat sätt. JO anförde: ”Givetvis är det inte annat än undantagsvis av t.ex. tekniska eller säkerhetsmässiga skäl acceptabelt av en domstol att vägra ta emot bevisning i form av elektroniska filer.”

15. JO 2014/15 s. 39

Kritik mot tre domare för ett beslut om att genomföra en besiktning av en fastighet utan stöd i lag.

16. JO 2014/15 s. 65

Kritik mot en domare för att han inte flyttade på tidpunkten för ett sammanträde för muntlig förberedelse när ett ombud var upptaget av en annan förhandling.

17. JO 2015/16 s. 47

Kritik mot en domare för att han i ett ärende om adoption inte lät de biologiska föräldrarna yttra sig och för att han inte upplyste om konsekvenserna av adoptionen.

18. JO 2016/17 s. 49

JO kritiserade domaren för underlåtenhet att komplettera utredningen i ett vårdnadsfall med uppgifter som framkommit efter huvudförhandlingen om att kommunen kunde ordna med umgängesstöd i betydligt större omfattning än vad som hade kommit fram under huvudförhandlingen.

19. JO 2018/19 s. 74

JO kritiserade domstolen för att ha brustit i den kontroll av domstolens behörighet som ska göras när målet kommer in till domstolen. Efter det att domstolen hade påbörjat handläggningen fattade en domare ett felaktigt beslut om att lämna över handlingarna till en annan domstol. Domaren kritiserades för detta.

Långsam handläggning

JO har framfört kritik mot långsam handläggning. I ett av de ärenden som tas upp nedan beslutade SAN om varning.

20. JO 2012/13 s. 47

Allvarlig kritik mot en domare för långsam handläggning av ett ärende om upphörande av godmanskap.

21. JO 2013/14 s. 91

Kritik mot en domare för att ha meddelat dom i ett tvistemål drygt tre månader efter avslutad huvudförhandling. JO anförde att domen borde ha kunnat meddelas inom sex veckor.

22. JO 2015/16 s. 38

Kritik mot en domare för att i ett mål om vårdnad av barn ha underlåtit att upprätta en tidsplan för målets handläggning och för bristfällig kontroll över hur en utsedd medlare skötte sitt uppdrag.

23. JO 2015/16 s. 57

Allvarlig kritik mot en domare för underlåten handläggning av fyra tvistemål under längre tid samt kritik mot lagmannen för underlåtenhet att agera för att få målen handlagda och avgjorda.

24. JO 2015/16 s. 83

Allvarlig kritik mot en domare i ett mål om vårdnad om barn för den långa handläggningstiden, för avsaknad av tidsplan och för bristfällig processledning.

25. JO 2015/16 s. 86

Kritik mot tingsrätten och mot två domare i ett mål om vårdnad av barn för långsam handläggning, för avsaknad av tidsplan, för bristfällig uppföljning av en utsedd medlares arbete och för att flera fattade beslut saknat stöd i lag.

26. JO 2016/17 s. 56

Tingsrätten kritiserades för långsam handläggning av ett mål om vårdnad om barn. JO kritiserade även en domare för att ha utformat ett beslut om vilandeförklaring av målet så bristfälligt att dess innebörd kunnat missförstås.

27. JO 2018/19 s. 50 och SAN:s beslut den 5 december 2017.

JO ansåg att en domare hade åsidosatt sina skyldigheter i anställningen på ett sätt som utgjorde tjänsteförseelse och överlämnade frågan om disciplinansvar till SAN. SAN ansåg att det inte var acceptabelt att upprepade gånger flytta fram dagen för en doms meddelande på sätt som rådmannen hade gjort i tre av målen. SAN ansåg att domaren därför uppsåtligt hade åsidosatt sina skyldigheter i anställningen på ett sådant sätt att en tjänsteförseelse, som inte var ringa, förelåg.

Saklighet, opartiskhet; jävsfrågor, m.m.

Saklighet och opartiskhet är av grundläggande vikt för domargärningen. Nedan finns exempel på fall där JO eller SAN har haft anledning att kritisera domare för brister i dessa avseenden.

28. SAN, beslut den 3 maj 2011
Disciplinansvar för en domare för det sätt på vilket han avfattat domskälen i ett familjerättsligt mål. I beslutet anfördes bl.a. ”Domstolen ska med andra ord inte bara vara utan också upplevas som opartisk.”
29. JO 2012/13 s. 36
Kritik mot en domare med anledning av ett telefonsamtal med en av föräldrarna strax innan huvudförhandlingen i ett mål om umgänge med barn. Innehållet i samtalet kunde av föräldern upplevas som handlingsdirigerande på ett tveksamt sätt. JO anförde kritik då domaren inte hade fullt ut efterlevt kravet i 1 kap. 9 § regeringsformen att en domstol ska iaktta opartiskhet i sin verksamhet samt på grund av att samtalet inte dokumenterats.
30. JO 2012/13 s. 41
Allvarlig kritik mot en domare för att denne hade redovisat irrelevanta omständigheter i domen, för att denne hade formulerat sig på ett sätt som varit ägnat att framkalla tvivel på rättens opartiskhet och att denne hade ställt irrelevanta frågor till målsäganden. JO anförde att domaren hade brutit mot bestämmelsen i 1 kap. 9 § regeringsformen om att en domstol ska iaktta saklighet och opartiskhet.
31. JO 2013/14 s. 57
Kritik mot en domare för hanteringen av ett utkast till dom i ett brottmål med risk för att påverka övriga ledamöter inför huvudförhandlingen.
32. JO 2014/15 s. 71
Allvarlig kritik mot domaren för att han hade hjälpt en part att skriva en inlägga till överrätten. JO anförde att domaren därmed hade handlat i strid med regeringsformens regel om saklighet och opartiskhet.
33. JO 2014/15 s. 314
Kritik mot en ordinarie domare och en nämndeman för hanteringen av en fråga om jäv. Nämndemannen var jävig att handlägga det aktuella målet men hade upplyste rättens ordförande om jävsförhållandet först några veckor före förhandlingen. Den ordinarie domaren fick kritik för att denne tillät nämndemannen att delta i handläggningen av målet trots kändedom om jävsförhållandet.
34. JK, dnr 7340-14-40, 2014-11-24
JK konstaterade att oskuldspresumtionen enligt artikel 6.2 Europakonventionen inte var tillämplig för tiden innan resning i brottmålet hade beviljats. Vidare anförde JK angående yttrandefrihet: *”En gräns får dras mellan, å ena sidan, uttalanden som helt klart görs i tjänsten av någon som företräder myndigheten och, å andra sidan, uttalanden som visserligen har samband med tjänsten men snarast har karaktär av personliga meningyttringar. De först-nämnda omfattas normalt inte av meddelarfrihet medan de sistnämnda i princip skyddas. I gränsområdet mellan de båda kategorierna råder en viss osäkerhet om vad som gäller. Utrymmet för ett ”privat” agerande vid sidan om tjänstutövandet måste dock, t.ex. vad gäller en åklagare eller en domare som handlägger ett visst ärende, anses som begränsat såvitt gäller det handlagda ärendet (se bl.a. Justitiekanslerns beslut den 22 september 2000, dnr 2780-00-30, se även Axberger, Meddelarfrihet – till statens tjänst?, Om våra rättigheter III, Rättsfonden, 1987, särskilt s. 43 ff.).”*

35. JO 2017/18 s. 66
Domaren kritiserades för att under ett pågående familjemål skicka en handling som en part hade lämnat in i målet till Polismyndigheten (Jmf. JO 2003/04 s. 33)
36. JO 2017/18 s. 70
Kritik mot en domare för att utformningen av skälen i ett interimistiskt beslut i ett vårdnadsfall stod i strid med kravet på saklighet i 1 kap. 9 § regeringsformen. Det interimistiska beslutet innehöll spekulationer som domstolen inte hade något underlag för.
37. JO 2018/19 s. 48
En ansvarig domare och lagmannen fick kritik för att inte ha hanterat jävsinvändningar korrekt. Efter att en av parterna hade fört fram en invändning om jäv mot den ansvarige domaren vidtog denne åtgärder i målet som en domare enligt 4 kap. 15 § rättegångsbalken inte får utföra, och lagmannen fattade ett beslut i jävsfrågan först två månader efter det att invändningen om jäv hade förts fram.
38. JO 2018/19 s. 62
JO kritiserade den ordinarie domaren för att denne, med hänsyn till den särpräglade situationen, inte hade gått igenom ett utkast till domskäl med de två nämndemän som bestämde utgången i ett brottmål innan domen expedierades. Den ordinarie domaren var skiljaktig i målet. JO anförde att det inte finns något krav i lagen på att nämndemännen ska granska den skrivna domen eller skriva under den. JO anförde vidare att när en juristdomare anser att nämndemännen är på väg att besluta en oriktig dom ska juristdomaren göra sitt bästa för att undvika att så blir fallet. JO ansåg att juristdomaren i det aktuella fallet borde ha skrivit ett utkast till dom med de domskäl som nämndemännen övervägde och sedan gått igenom utkastet med nämndemännen.
39. JO 2018/19 s. 79
Kritik mot en domare som inte hade tagit ställning till påståenden om partisk handläggning och jäv. JO anförde att reglerna om jäv är en av hörnstenarna i rättskipningen och förvaltningen och att de är ett uttryck för den grundlagsfästa objektivitetsprincipen som innebär att domstolar och förvaltningsmyndigheter ska iaktta saklighet och opartiskhet samt beakta allas likhet inför lagen (1 kap. 9 § regeringsformen). Vidare att en part som för fram ett påstående om jäv eller partiskhet har rätt att kräva att domstolen uttryckligen tar ställning till påståendena. JO påpekade att bemötandet kan vara kortfattat om påståendet är dåligt underbyggt medan ett väl underbyggt påstående om jäv eller partiskhet kräver en noggrannare redovisning av bedömningen.

Frihetsberövande/tvångsåtgärder m.m.

HD har bl.a. i NJA 2017 s. 842 påpekat att domare ska iaktta särskild aktsamhet när det gäller handläggning som rör en frihetsberövad person, se p. 43 nedan.

40. JO 2013/14 s. 87
En domare kritiserades för att ha utformat ett beslut om omhändertagande felaktigt och för att ingen underrättelse om beslutet skickades till en vårdgivare. Domaren skrev i beslutet att en person var omhändertagen med stöd av 28 kap. 6 b § brottbalken till dess han hade överförs till en viss frivårdsmyndighet. I beslutet borde ha stått att överföring skulle ske till en vårdgivare. Dessutom underrättades vårdgivaren inte om beslutet.
41. JO 2013/14 s. 297

Domstolen beslutade vid en överläggning att avslå en ansökan om vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall. JO kritiserade domaren för att denne inte genast efter överläggningen upphävde det beslut om omhändertagande som tidigare gällde i målet.

42. JO 2018/19 s. 68

Tre domare beslutade att den psykiatriska tvångsvården av en patient omedelbart skulle upphöra. Domen meddelades dock först dagen därpå. JO kritiserade domarna för dröjsmålet.

43. NJA 2016 s. 453

Åklagare och en domare som inte uppmärksammade att förutsättningar för häktning inte längre förelåg dömdes för tjänstefel. Påföljden bestämdes till 30 dagsböter.

44. NJA 2017 s. 842

HD anförde att av rättssäkerhetsskäl ställs generellt höga krav på korrekt handläggning inom rättsväsendet. Vikten av att regelverket tillämpas korrekt när fråga är om en frihetsberövad person innebär att aktsamhetskravet får anses vara ytterligare förhöjt. Generellt sett är därför möjligheten att, i sådana situationer, bedöma ett tjänstefel som ringa mycket begränsad. HD konstaterade att domaren borde ha initierat att anhållningsbeslutet hävdes när den s.k. 96-timmarsfristen hade överskridits. Genom att inte göra det och genom att underlåta att hos åklagare initiera att beslutet hävdes hade denne av oaktsamhet åsidosatt vad som gällde för uppgiften. Med hänsyn till omständigheterna ansågs gärningen dock som ringa. HD anförde att vid bedömningen av om gärningen är att anses som ringa ska samtliga omständigheter beaktas såsom uppgiftens art, vilken betydelse har gärningens effekter och den grad av oaktsamhet som gärningsmannen har visat. I det aktuella fallet hade de oriktiga frihetsberövandena varat endast några timmar och domaren hade dessutom en mycket pressad arbetssituation den aktuella dagen.
